

Ovesný, Miroslav

**Hlavní směry soudobé buržoazní sociologie války : (náčrt
připravované větší práce)**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada
sociálněvědná. 1963, vol. 12, iss. G7, pp. [19]-26*

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111537>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV OVESNÝ

HLAVNÍ SMĚRY SOUDOBÉ BURŽOAZNÍ SOCIOLOGIE VÁLKY

(*Náčrt připravované větší práce*)

V marxistické literatuře dosud není důkladnější rozbor soudobé buržoazní sociologie války. Oblast teorie války se většinou přenechává vojenským teoretikům, kteří se zajímají více o vojenskou ideologii než o sociologické otázky.

I. SOUČASNÁ MARXISTICKÁ KRITIKA BURŽOAZNÍ SOCIOLOGIE VÁLKY

V poslední době analyzovali buržoazní sociologii války sovětští teoretikové V. M. Kulakov,¹ P. M. Fedosejev,² Ju. A. Zamoškin,³ G. L. Jepiskoposov⁴ aj. U nás zatím žádná větší práce na toto téma nevyšla. Z uvedených sovětských teoretiků nejobsáhleji kritizují hlavní směry buržoazní sociologie války V. M. Kulakov a P. M. Fedosejev.

Kulakov považuje za nejtypičtější a nejrozšířenější teorie teorii psychologickou, názory rasistické a kosmopolitické, malthusiánství, geopolitiku a teorii „přežití civilizace“. Toto rozdělení má však nedostatky. Předně, výběr teorií je omezen převážně na teorie naturalisticko-sociologické (tj. na teorii psychologickou, rasovou, malthusiánskou a geopolitickou). Z teorií ostatních jsou uvedeny jen teorie kosmopolitická a teorie „přežití civilizace“. Nepřesné je spojení názorů rasistických a kosmopolitických, protože ne všechny kosmopolitické názory se opírají o rasismus. Nedostatečný je výklad tzv. „teorie násilí“, na níž je podle Kulakova založena velká většina soudobých buržoazních teorií o podstatě a příčinách války. Kulakov nevysvětluje, které teorie představují tu „velkou většinu“. Hlavním nedostatkem jeho práce je přílišné zjednodušení a tím zkreslení buržoazní sociologie. Podle Kulakova teorie, vycházející z „konceptu násilí“, tedy „velká většina“, pojímají válku jako jev věčný a osudový. Autor v zápalu boje proti buržoazní ideologii přestřeluje. V této otázce je nutno diferencovat tři skupiny názorů: někteří sociologové (zvl. reakční část biosociologů a psychosociologů) se domnívají, že válka byla, je a bude, protože vždy měla, má a bude mít pozitivní funkce, druhá část sociologů — a těch je patrně nejvíce — zastává názor, že válka dnes už nemá, případně ztrácí pozitivní funkce, a proto zanikne, a třetí část usuzuje, že válka nikdy nebyla kladným činitelem, že je projevem atavismu atp. Tato rozdílnost souvisí mimo jiné také s faktem, že ne všichni sociologové na Západě vyjadřují zájmy monopolní buržoazie. Někteří (např. reformističtí sociologové) vyjadřují zájmy maloburžoazie i jiných sociálních skupin. V současné době nebezpečí termonukleární katastrofy zalomcovalo řadou buržoazních sociologů. Někteří dokonce se začleňují do mírového hnutí.⁵

Fundovanější než práce Kulakova je článek akademika P. N. Fedosejeva. Fedosejev rozebírá nejen teorii biologickou, geografickou a psychologickou, ale také důležitou „teorii faktorů“ a teorii kosmopolitickou. Ani Fedosejev se nevyhnul určitému zjednodušení. Uvádí jen některé teorie, ztotožňuje biologickou teorii se sociálním darwinismem, nepřesně interpretuje teorii G. Bouthoula aj. Mimo to, stejně jako Kulakov, staví do jedné řady teorie sociologické a filosofické. Fedosejev vyslovuje názor, že poslední slovo současné buržoazní sociologie není „teorie faktorů“, ale že se dnes objevují snahy vyložit podstatu války universální příčinou. Pochybuji o správnosti tohoto názoru. Poslední práce z oboru sociologie války, rozsáhlý spis jednoho z hlavních představitelů současné sociologie prof. R. Arona („Paix et guerre entre les nations“ z roku 1962), je založena stejně jako dosud největší (dvousvazková) práce amer. sociologa Q. Wrighta („A Study of War“ z r. 1942) na koncepci mnohofaktorovosti společenského života.

Fedosejevova slova o „zakrývání kořenů války“ v buržoazní sociologii by mohla vyvolat nesprávné představy, že buržoazní sociologové vědí, v čem jsou skutečné příčiny válek, ale že úmyslně klamou. Buržoazní sociologové — především v důsledku své stranickosti — nevidí základní příčiny válek.

II. ROZČLENĚNÍ BURŽOAZNÍCH SMĚRŮ SOCIOLOGIE VÁLKY

Úkol vystihnout směry buržoazní sociologie války je těžký už proto, že množství literatury o válce je nepřehledné. Kromě sociologů a vojenských ideologů se do sociologických úvah pouštějí filosofové, historici, „politologové“, právníci, etici, pedagogové, také geografové, demografové, etnologové, řada sociálních psychologů i biologové. Bylo by zapotřebí celé brigády teoretiků ke splnění tohoto úkolu. Komplikace je také v tom, že každý z buržoazních teoretiků se snaží být za každou cenu originální. A tato komplikace je ještě zvětšena tím, že i teorie uvnitř jednotlivých škol se neustále mění (v důsledku změněné sociální situace, historických „osudů“ země aj.).

Na základě dosavadního studia považuji za nejvýstižnější rozčlenění směrů buržoazní sociologie války do dvou základních skupin: Jednu skupinu tvoří směry „naturalistické“ („naturalisticko-sociologické“), do druhé skupiny patří teorie sociologické (tj. převážně sociologické). „Naturalistické“ směry na rozdíl od sociologických vidí ve válce jev přírodní, resp. přírodně společenský, tj. jev determinovaný „přírodou“ v nás nebo mimo nás (geografickým prostředím). Sociologické teorie chápou, že válka je jev v podstatě společenský, tj. že společenská determinace převažuje.

A. Směry „naturalistické“

Skupina směrů „naturalistických“ obsahuje: 1. směr biosociologický, 2. směr psychosociologický, 3. směr antropogeografický.

1. Směr biosociologický (biologistický)

Tento směr je reprezentován především školou sociálního darwinismu, školou malthusiánskou, teoriemi rasistickými a teoriemi „instinktivistickými“. Společný

základ těchto teorií vedl k častému spojování, zvláště malthusiánství se sociálním darwinismem a také rasismu se sociálním darwinismem.

Nejreakčnější z těchto teorií je *sociální darwinismus*, podle něhož ve společnosti vládne zákon boje o život a zákon přírodního výběru. Tato teorie se zrodila již ve 2. polovině minulého století metafysickou aplikací Darwinových poznatků na život společnosti (F. Lange, O. Ammon, B. Kidd aj.). Svého vrcholu dosáhla v učením S. R. Steinmetze,⁶ který široce rozvinul pojetí války jako motoru společenského vývoje. Podle něho válka je přirozená a nutná forma boje o život, nutná především proto, že stimuluje rozvoj kultury a selektuje kolektiva, tj. vyzvedává a nadřazuje kolektiva „lepší“, kdežto „horší“ zatlačuje, příp. likviduje.

Teorie sociálního darwinismu byla akceptována fašistickými ideology, kteří ji sloučili s rasismem, malthusianismem, s biologickou teorií státu (tj. státu jako organismu) a s geopolitikou. V důsledku porážky fašismu utrpěla těžké rány.

Nevědeckost této teorie dokazují nejpřesvědčivěji vztahy spolupráce a vzájemné pomoci mezi národy socialistické soustavy. V soustavě socialistických zemí přestal působit „zákon boje o život“, aniž se tím motor vývoje společnosti zastavil.

Rasistická teorie ve své dřívější podobě (srov. např. teorii L. Gumplowicze o boji mezi rasami) také ztratila na síle tím, že ji „zdiskreditovali“ fašističtí ideologové (zvl. „antropolog“ H. Günther). Mimo to poválečná politika západních mocností, usilující o sjednocení všech nesocialistických zemí proti táboru socialismu (vytváření paktů NATO, SEATO, CENTO), nemůže teorii o „nižších“ a „vyšších“ rasách oficiálně upotřebit. Proto se rasismu v pozmeněné formě využívá hlavně k vnitřním účelům, zvl. v USA, Anglii a NSR.⁷

Rasistické teorie ve všech svých variantách jsou v podstatě nevědecké. Dějiny ukazují, že nejvyšší stupeň rozvoje nebyl vyhrazen určité rase, resp. národnosti a národu. Otrokářský řád vznikl nejdříve v Egyptě, feudální v Číně, kapitalistický v Holandsku a Anglii, komunistický v Rusku.

Nejrozšířenější a nejnebezpečnější z biosociologických teorií je *neomalthusianismus*. Řečí o hyperpopulaci, o tlaku nadbytečného obyvatelstva atp. neubývá, naopak přibývá. Neomalthusiánci (W. Vogt, R. Cook, E. Pendell, G. Bouthoul aj.) straší číslu o rychle vzrůstajícím počtu obyvatel naší Země, zvl. Čínanů. Někteří (např. W. Hessler) dokonce naznačují výhodnost atomové války.

Uznávání sociologové na Západě sice malthusiánskou teorii jako celek odmítají, avšak přelidněnost berou za jeden z důležitých faktorů války.

Malthusiánci vycházejí z nesprávné teorie populacionistické, že vývoj populace je v podstatě proces biologický. Ve skutečnosti lidnatost je závislá především na společensko-ekonomické formaci. Není pravda, že tempo růstu populace předstihuje tempo růstu existenčních prostředků. Není rovněž pravda, že války byly způsobeny „populační prosperitou“ (Bouthoul). Útočné války byly vedeny jak státy s vysokou lidnatostí, tak i zeměmi s lidnatostí nízkou.

Teorie „instinktivistické“ jsou výtvorem sociologizujících biologů, kteří buď zařazují člověka beze zbytku mezi ostatní „expansivní“ živočichy (J. Nussbaum, V. Teyrovský) nebo pojímají válku jako projev atavismu. Podle Teyrovského každé kolektivum, stejně jako individuum, usiluje o získání a udržení určitého „akčního prostoru“ kolem sebe, příp. i s určitými objekty, a také o získání a udržení „akční volnosti“ vůči jiným kolektivům. Porušení „akčního prostoru“ nebo omezení „akční volnosti“ vede k válce.⁸

„Instinktivistické“ teorie se v této biologické podobě celkem neujaly pro své

extrémní biologizování. Rovněž se neujaly teorie o expansivnosti státních „organismů“ (J. Schumpeter), etnologické teorie o bojovných a nebojovných typech kmenů a národů, teorie o antagonismu mezi „horskými“ a „nížinnými“ národy aj. U těchto teorií je jejich spekulativnost poznatelná již na první pohled.

2. Směr psychosociologický (psychologistický)

Teorie tohoto směru považují válku za „produkt“ psychiky. Příznačné pro ně je, že metafysicky vyvozují psychiku z biologické „základny“, příp. z vlivů přírodního prostředí. Je tedy nutno oddělit tyto teorie od teorií uznávajících společenskou determinovanost lidské psychiky.

Jedna skupina psychosociologických teorií interpretuje válku jako „normální“, *přirozený „produkt“ psychiky*. Do této skupiny patří většinou psychologičtí instinktivisté, opírající se o učení Mac Dougallova o pudech. (Na rozdíl od biologických instinktivistů, kteří se pokoušejí vyložit příčiny válek prostředním působením instinktů, instinktivisté psychologičtí zdůrazňují význam „složek“ citových a snahových.) Z Mac Dougallových pudů si instinktivisté vybrali pro výklad války především pud bojový (s emocí hněvu), pud po vlastnictví a pud stádní. Jejich představa o psychické podstatě člověka je velmi chmurná. Člověk je prý tvor bojovný, útočný, chtivý senzací, nesnášenlivý, necitelný, hněvivý, chtivý moci, slávy, ješitný, zárlivý, pyšný, hrabivý, stádovitý atp. Po vzoru Le Bona tvrdí, že individuum, jestliže se octne v davu, je ještě horší, že se stává „barbarem“. „Duše davu“ je prý nevědomčlá, emocionální, sugestibilní a nesnášenlivá.

Z těchto názorů o pudovém základu psychiky člověka usoudili někteří psychologové, že — chceme-li zabránit válkám — musíme usměrnit určitým způsobem pudovou činnost. Např. P. Bovet vymyslel řadu receptů, jak by se pud bojový mohl kanalizovat, sublimovat, deviovat atp.⁹

I když Mac Dougallovo učení o pudech narazilo na nesouhlas mnoha psychologů, pud bojový byl zařazen sociology mezi faktory války.

Druhá skupina psychosociologických teorií vidí ve válce následek *psychického onemocnění*. Značný úspěch mají teorie inspirované *psychoanalýzou* S. Freuda. Někteří sociální psychologové rozvinuli teorii, že společenské životy, že nutí k potlačení instinktů, má za následek podráždění a nakoňec masové neurózy, které vedou k válce. (Tyto názory v různých variantách jsou rozváděny ve sborníku „World Tension. The Psychopathology of International Relations“, N. York 1951.)¹⁰

Psychologizování společenských jevů infikovalo skoro celou buržoazní sociologii. Stalo se módou hledat u všech jevů psychologické „kořeny“.

Obě skupiny teorií hledají hlavní příčiny války tam, kde nejsou. Primární příčiny jsou příčiny společenské, psychologické příčiny jsou odvozené. V komunistické formaci není nutné kanalizovat naše neblahé pudy (pud bojový, „pud“ vlastnictví). Není také žádných obav z následků „kulturních neuróz“.

3. Směr antropogeografický

Také tento směr lze zařadit ke směrům naturalistickým, protože podle něho přírodní prostředí přímo nebo nepřímou (např. působením na psychiku) určuje společenský život. Nejznámější jsou názory geopolitiků, kteří vymysleli, že geografické prostředí determinuje politiku státu. Antropogeografické teorie, jak již

bylo uvedeno, se často spojovaly s jinými naturalistickými teoriemi, nejvíce s malthusianismem a rasismem.

Geopolitika rozkvetla ve fašistických státech, zvl. v nacistickém Německu (K. Haushofer, H. Grimm aj.). Po válce byla geopolitika dočasně opuštěna, avšak dnes je po určitých úpravách znovu vzkrísena. Z geopolitiky byla odstraněna biologická teorie státu (na přání amerických geopolitiků). Další úprava nastala pod vlivem integrační politiky. Teorie o národním životním prostoru byly nahrazeny kosmopolitními teoriemi o evropském životním prostoru atp.¹¹ V NSR se starí a noví geopolitikové (A. Grabowsky, C. Schmitt) soustřeďují kolem svého časopisu „Zeitschrift für Geopolitik“. Poměrně nejúspěšnější jsou dnes geopolitikové v USA (N. J. Speakmann, J. E. Kiffer aj.), protože pomáhají zdůvodňovat snahy USA o vládu nad světem.

Geopolitické teorie jsou metafyzické už proto, že z vnějších podmínek dělají faktor určující. Z tohoto důvodu nelze brát vážně názory, že k výbojnosti vedou nížiny, stepi, mořské pobřeží atd.

Všechny tři naturalistické směry jsou v zásadě pochybené, protože „naturalizují“ válku, která je společenským jevem. O něco blíže k pravdě — ale přesto ještě daleko — mají teorie sociologické.

B. Teorie sociologické

Sociologické teorie je možno roztrždit podle toho, zda nacházejí jednu základní příčinu válek nebo mnoho faktorů, do dvou skupin: 1. na teorie jednoho dominantního faktoru, 2. na teorie mnohofaktorové.

I. TEORIE DOMINANTNÍHO FAKTORU

Teoretikové této skupiny „nalézají“ základní příčinu v určité společenské oblasti.

Tato koncepce je příznačná pro specialisty v určitém společenském oboru. Protože buržoazní odborníci nevidí hlavní hybné síly vývoje společnosti, podléhají snadno „iluzi řemesla“,¹² tj. jsou přesvědčeni, že jejich „sféra“ je nejdůležitější pro celé společenské dění. V buržoazní ideologii je takový případ častý u politických teoretiků, právníků, etiků, pedagogů, filosofů, teologů aj. Např. buržoazní „politolog“ si myslí, že otázka války a míru je otázkou ryze politickou, nezávislou na ekonomice, právník si namlouvá, že rozhodující pro uspořádání společenského života je právní řád, etik je přesvědčen, že vše záleží na stavu morálních vztahů, pedagog si dělá iluze o všemocnosti výchovy, filosof přeceňuje význam světového názoru, teolog věří ve „spásonosnost“ svého náboženství atd. (Tyto „iluze řemesla“ se názorně projevují v různých formách buržoazního a maloburžoazního pacifismu.)

Teorie dominantního faktoru jsou časté i u sociologů. Dnes je nejrozšířenější z teorií tohoto druhu teorie o určujícím významu *organizace společnosti*. Tuto teorii s velkým úspěchem propaguje po válce E. Reves. Ve své knize „Anatomie míru“ rozvíjí myšlenku, že války vznikaly a vznikají v období tvoření větších celků, tj. v období přechodu politické suverenity z jednotek menších na větší. Po skončení tohoto přechodu nastává po určitou dobu klid, než se nové jednotky

pustí do sebe. Jedině světový stát prý může přinést trvalý mír. Reves zdánlivě nestranně hodnotí společné kladné a záporné znaky kapitalismu a socialismu. Základní problém podle něho není ve sféře ekonomiky — „kapitalismus a socialismus jsou jevy paralelní, které se navzájem prostupují“¹³ Nebezpečí je v jiné sféře: „Při dnešní skladbě světa, sestávajícího z nacionálně orientovaných států a při dnešní povaze industrialismu mají oba systémy, kapitalismus a socialismus, tendenci vyvíjet se směrem k centralistickým, byrokratickým a totalitním režimům.“¹⁴ Buržoazní charakter autora se jasně prozrazuje v jeho návrhu, aby světový stát — nepůjde-li to „po dobrém“ — byl vytvořen násilně, jinými slovy, aby byl nastolen imperialistický mír („pax anglo-americana“).

Kosmopolitická teorie o nutnosti světového státu je podporována řadou sociologů (Burnhamem, Ogburnem, Angellem aj.).

Z ostatních teorií dominantního faktoru je nejdůkladněji vypracována *teorie P. Sorokina* o určujícím významu světového názoru. Podle něho se v dějinách neustále střídají dva základní typy kultur, „sensitivní“ a „ideační“, založené na určitém světovém názoru. Války prý se nejvíce rozmáhají v obdobích přechodu od jedné kultury ke druhé. Sorokin se pokusil doložit svou teorii indexem válek. Vypočetl, že v novověku intenzita válek vrcholí v 17. a 20. století, tj. v přechodných obdobích.¹⁵

Sorokin svým výkladem dějin jako střídání dvou typů kultur nepřesvědčil ani buržoazní sociology. Oprávněně namítají (např. R. Aron), že nelze aplikovat jeho typologii na různé „civilizace“.

II. TEORIE FAKTORŮ

Typickou koncepcí pro většinu buržoazních sociologů je tzv. *teorie faktorů*. Sociologové této skupiny se dívají „svrchu“ na teorie dominantního faktoru a kritizují je jako teorie simplistické. Za jediné správnou metodu považují metodu hledání „korelací“ se všemi možnými jevy. Přitom si z jednotlivých sociologických škol vybírají to, co se jim zdá správné. (Těto metody použili ve svých pracích např. sociologové Q. Wright, L. L. Bernard, M. Ginsberg aj.)

Příkladem teorie mnohofaktorovosti společenského života je také nejnovější dílo v buržoazní sociologii války, spis prof. R. Arona. Aron při zkoumání podstaty války studuje nejprve její biologické, psychologické a sociální „kořeny“. Při výkladu biologických kořenů obrací se o informace na biology. Reprodukuje názory J. P. Scotta, že lidský biologický druh ve srovnání s ostatními primáty je poměrně bojovný. Aron upozorňuje, že homo sapiens existuje teprve 600 tisíc let, že k neolitické „revoluci“ (k obdělávání půdy, chovu dobytka) došlo teprve před 10 000 lety a že historická doba je jen setina celé lidské minulosti.

Psychologické kořeny Aron spatřuje především v sexuálníosti, v touze po vlastnictví, ve vůli uplatnit se, mít moc, dosáhnout slávy atp. Tyto vlastnosti měly (a mají) za následek soupeření a konflikty.

Při rozboru sociálních kořenů války se Aron opírá o Wrightovo studium „primitivních“ společností, o jeho rozlišení 4 typů válek, tj. válek sociálních, ekonomicko-politických, aristokraticko-dobyvačných a obranných.

Aron nedělá žádné podstatné rozdíly mezi boji v prvotní společnosti a válkami v civilizovaných zemích. Podle něho i v moderních válkách působí jak faktory biologické, tak psychologické a sociální. Z faktorů sociálních vyzvedává faktory

ekonomické (zvl. boj o území), politické (zvl. úsilí o bezpečnost) a ideologické (zvl. úsilí zajistit vítězství ideí).

Aron kritizuje na mnoha místech svého spisu marxistickou teorii. Klade si otázku: který režim je mírumilvnější, kapitalismus nebo socialismus? Odmítá marxistickou ekonomii kapitalismu, především teorii akumulace kapitálu, teorii zbídačování mas, teorii vývozu kapitálu, Leninův výklad imperialismu aj. Tvrdí, že není pravda, že moderní kapitalismus je dobytečný. Odmítá názor, že moderní hospodářství podřízené centrálnímu plánu je „jako takové“ mírumilvné. Zestátnění moderního obchodu prý zvětšuje možnost vykořisťování slabého silným. (Aron při argumentaci využívá chyb, které se staly v SSSR v období kultu osobnosti.) Za větší nebezpečí považuje expansivnost politickou a ideologickou. „Režim marxisticko-leninský, založený na absolutní moci jedné strany a na státní doktríně,“ směřuje prý k expansi ne z nutnosti ekonomické, ale politické a ideologické. „Každá ideokratická velmoc, ať je její ekonomický režim jakýkoliv, je imperia- listická.“¹⁶

Aron pochybuje, že kdyby byly všechny země socialistické, že by se státy zřekly armád, že by byly přesvědčeny o svém bezpečí. Poukazuje na rozpory mezi ČLR a SSSR a mezi Jugoslávií a SSSR.

Jak vidět, Aron ani v nejmenším nechápe fundamentální převrat ve vývoji společnosti, který nastal vytvořením socialistických zemí. Je naplněn hlubokou skepsí a pesimismem.

Ukázka Aronových názorů podává konkrétnější obraz dnešní sociologie na Západě. Novum ve srovnání se staršími teoriemi je zavedení „praxologie“ a silný antimarxismus. (Dřívější sociologové se celkem málo zajímali o marxismus. Dávali se většinou na marxistické pojetí dějin jako na jednu z „vyřízených“ sociologických škol, která simplisticky redukuje společenský život na ekonomiku. Dnes existence tábora socialismu nutí buržoazní sociology, aby studovali pečlivěji marxistickou ideologii.)

Základní závadou teorií sociologických, jak teorií dominantního faktoru, tak teorií mnohofaktorovosti, je metafysické pojetí války jako samostatného společenského jevu. Buržoazní sociologové nevidí a nechtějí vidět existenci společensko-ekonomických formací — moderní dobu charakterizují jako „průmyslovou společnost“ — a proto nemohou proniknout k podstatě války, která je nutným jevem vykořisťovatelských společenských řádů.

Závěr: Srovnáme-li hlavní směry soudobé buržoazní sociologie války se směry obecné sociologie, zjistíme určitou rozdílnost, a to především v „proporcích“. V sociologii války se mnohem více uplatňují naturalistické teorie než v obecné sociologii. Je to proto, že třídním zájmům buržoazie se velmi hodí teorie, svalující vinu na přírodu.

P O Z N Á M K Y

¹ V. M. Kulakov, *Kritika soudobých buržoazních teorií o podstatě, příčinách a historické úloze války*. (Ve sborníku *Marxismus-leninismus o válce a armádě*, český překlad, Praha 1962.)

² P. N. Fedosejev, *Sovremennyje sociologičeskije teorii o vojne i mire*. (Ve sborníku *Istoričeskij materializm i socialnaja filosofija sovremennoj buržoazii*, Moskva 1960.)

³ Ju. A. Zamoškin, *Psichologičeskoje napravlenije v sovremennoj buržuaznoj sociologii*, Moskva 1958.

⁴ G. L. Jepiskoposov, *O nekotorych čertach sovremennoj reakcionnoj buržuaznoj sociologii*, Moskva 1956.

- ⁵ Slov. *Jepiskoposov*, I. c., str. 40.
⁶ S. R. Steimetz, *Soziologie des Krieges*, 1929.
⁷ Slov. *Kulakov*, I. c., str. 71.
⁸ V. Teyrovský, *Pud bojový*, Praha 1938.
⁹ P. Bovet, *Quelques problèmes psychologiques de l'éducation pour la paix*. (Ve sborníku *La paix par l'école*, Praha 1927.)
¹⁰ Slov. *Zamoškin*, I. c., str. 49.
¹¹ G. Heyden, *Teorie životního prostoru*, Praha 1960 (český překlad), str. 189 a n.
¹² Slov. článek K. Kosíka *Přeludy a socialismus v literárních novinách*, roč. 1957, č. 10.
¹³ E. Reves, *Anatomie míru*, Praha 1947 (český překlad), str. 121.
¹⁴ Tamtéž, str. 121.
¹⁵ P. Sorokin, *Krise našeho věku*, Praha 1948.
¹⁶ R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paříž 1962, str. 281.

Главные направления современной буржуазной социологии войны

В своем наброске подготавливаемой более обширной работы автор пытался установить главные направления современной буржуазной социологии войны. Он разделил их в две основные группы: Одну группу образуют направления „натуралистические“ (натуралистическо-социологические), вторую группу — теории социологические. „Натуралистические“ направления, в отличие от социологических, видят в войне явление природное или природно-общественное, т. е. явление, предопределенное „природой“ в нас или вне нас (географической средой).

Главными направлениями „натуралистическими“ являются направление биосоциологическое, представленное школой социального дарвинизма, школой мальтузианской, теориями расистскими и теориями „инстинктивистическими“, а далее направление психологическое и направление географическое.

Социологические теории автор разделяет в две группы в зависимости от того, находят ли они одну основную, определяющую причину или много факторов. Из теорий преобладающего фактора разбираются теория войны как продукта политической дезорганизации и теория Сорокина. Теория многофакторности критикуется на примере теории Р. Арона.

В заключительной части автор обращает внимание на известное различие между направлениями социологии войны и направлениями общей социологии. В буржуазной социологии войны гораздо больше находят применение натуралистические теории, в первую очередь потому, что классовым интересам буржуазии очень подходят теории, которые сваливают вину на природу.

Перевела Н. Кишова